

Borislav Grgin

UDK: 929.7(497.5Požega)Dežević
Izvorni znanstveni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 16.3.2011.

PLEMIČKI ROD DEŽEVIĆA CERNIČKIH U KASNOME SREDNJEM VIJEKU

Sažetak

U radu je autor, na temelju izvorne građe iz Mađarskoga državnog arhiva u Budimpešti i relevantne literature, analizirao društvenu ulogu i položaj plemićkoga roda Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku na području Požeške županije i u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Izvornu građu tvore kasniji prijepisi ukupno 111 isprava, datiranih od 1363. do 1536. godine. Analiza je pokazala da se gotovo bez iznimke radilo o posjedovnim spisima. Posjedovanje zemlje te kontinuitet društvene i gospodarske uloge zemljoposjednika bile su ključne i najvažnije kategorije u osiguranju njihova društvenog položaja. Može se zaključiti da je rod Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku bio jedan od najvažnijih plemićkih rodova na području Požeške županije i savsko-dravskog međurječja. Najistaknutiji pojedinci među Deževićima u drugoj polovici 15. i prvoj četvrtini 16. stoljeća postupno su se izdigli iz srednjega plemstva u velikaše. Dužnosti koje su obnašali u kraljevskom i županijskom aparatu vlasti i crkvi te prihodi i novčane kapitale koje su stjecali ili kojima su raspolagali, a što je sve višekратно potkrijepljeno u izvorima, to potvrđuju. Društveno uzdizanje bilo je popraćeno i na pravnoj (sudske i istražne ovlasti, sajmene povlastice) i na simboličkoj razini (nov grb i štit). Time je na samom kraju srednjega vijeka dovršeno i zaokruženo oblikovanje Cerničkih u nov, važan čimbenik moći u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu.

Ključne riječi: Deževići; Cernik; plemstvo; Požega; društveni uspon; kasni srednji vijek.

Plemićki rod Deževića Cerničkih s područja srednjovjekovne Požeške županije nije do danas u historiografiji zadobio pozornost koju je po značenju za lokalnu i regionalnu povijest, ali i cijelog kasnosrednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, zaslužio. Osnovne činjenice o tom rodu već su dulje vrijeme poznate u historiografiji. Već su stariji autori njihovo podrijetlo vezali uz rod Borića bana, što je u najnovije vrijeme potvrdila i Marija Karbić u sklopu sustavnog istraživanja toga

roda.¹ Nikola, jedan od najranije poznatih Deževića u drugoj polovici 13. stoljeća, bio je potomak Deže ili Desislava, vjerojatno iz roda Borića bana. Kao najstarija utvrda sjedište Deževića navodilo se u literaturi Drinovac, oko čije su ubikacije postojala različita mišljenja – od onog da je bio visoko na Psunju, na starom putu za Požegu, do onog da je bio na brdu Begluku nedaleko od današnjega cerničkog dvorca. S druge strane, mnogi su Drinovac smatrali izravnim prethodnikom upravo kasnije cerničke utvrde.²

O Cerniku kao sjedištu Deževića podaci postoje od 1363. godine. S vremenom je rod stekao niz posjeda na područjima Požeške, Vukovske, Vrbaske i Šopronjske županije. Na samom kraju srednjega vijeka uspjeli su steći položaje nasljednih župana Požeške županije i kaštelana požeške utvrde. Određeno vrijeme bili su i vlasnici Požege i Brestovca te konačno zaštitnici benediktinske opatije na Rudini. Početkom 16. stoljeća dobili su i službeni plemićki naslov. Deževići su se iz svojega kraja konačno povukli pred Osmanlijama 1544. godine. Od tada su se nastanili u Ugarskoj, gdje su neki od kasnijih pripadnika roda obnašali i visoke državne dužnosti.³

U ovom će se radu, na temelju izvorne građe iz Mađarskoga državnog arhiva u Budimpešti, analizirati društvena uloga i položaj Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku. Izvornu građu tvore prijepisi ukupno 111 isprava, datiranih od 1363. do 1536. godine.⁴ Godine 1826., na saboru plemstva Šaroške županije u Ugarskoj, *comes* Samuel Dežević Cernički zatražio je potvrdu navedenih dokumenata za očuvanje i obranu svojih prava. Samuel je sabornicima pokazao izvornike isprava te su se oni složili da će izraditi njihove ovjerene prijepise i zapečatiti ih. To je učinjeno i potvrđeno 25. siječnja iste godine.⁵ Zašto je Dežević zatražio prijepis tih isprava? O okolnostima njegova zahtjeva ništa se pobliže ne govori, osim da je to zatražio zbog „očuvanja i obrane prava njegove obitelji“.⁶ Nesumnjivo su navedeni dokumenti mogli posvjedočiti o postojanju posjedovnih i plemićkih prava roda Deževića „od starine“ (*ab antiquo*). To je najvjerojatnije i bio glavni cilj njihova prikupljanja i potvrde, zbog Samuelovih aktualnih, pobliže nepoznatih potreba. Je li to značilo da je Samuel imao nekakvih nakana konkretizirati zahtjeve za posjede i prava u starom kraju? Takva mogućnost postoji, jer bi predstavljala kontinuitet ranijih pokušaja obitelji u istom pravcu. Naime, još 1715. Deževići su zatražili od habsburških vlasti potvrdu svojih starih posjeda u Požeškoj županiji, među kojima i Cernika, pozivajući

---

¹ ÉBLE, 1903., 2-4; KARBIĆ, 2005., 57-58. Vezu s rodom Borića bana prihvaćali su ENGEL, 1996., vol. 2, 51; ANDRIĆ, 1998., 40-41. Nasuprot njima je ČUK, 1924., 53, smatrao da su Cernički potekli od plemića Bogovića.

² NADILO, 2004., 776.

³ ISTI, 775-776; JANČULA, 1980., 28-116; ĐURIĆ, 1994., 13-17; ANDRIĆ, 1998., 40-41.

⁴ MOL-DL 74679.

⁵ ISTO, str. 1.

⁶ ISTO, str. 1.

se na listinu kralja Matijaša Korvina iz 1476. koju je 1516. potvrdio i kralj Vladislav II. Jagelović.⁷

Sretna okolnost ovako očuvanih isprava kao zatvorene cjeline i u vremenskom kontinuitetu omogućuje vrlo dobar uvid u društvenu, gospodarsku, političku i vojnu ulogu Deževića u njihovu starom kraju koncem srednjega vijeka. Analizom će se pokušati utvrditi kriteriji selekcije relevantnih podataka koje je obitelj zapisivala, odnosno što su smatrali ključnim za osiguranje vlastitog društvenog položaja. Pokušat će se isto tako ocijeniti položaj Deževića na društvenoj ljestvici kasnosrednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva te pokazati kojim su se metodama i strategijama služili u borbi za očuvanje i unaprjeđenje vlastitog društvenog statusa te protiv konkurentskih pojedinaca ili skupina. Uvid u cjelinu dokumenata daje jasan uvid u ono što su kasnosrednjovjekovni Deževići i njihovi nasljednici smatrali bitnim. Radilo se gotovo bez iznimke o posjedovnim spisima. Dakle, posjedovanje zemlje te kontinuitet društvene i gospodarske uloge zemljoposjednika bile su ključne i najvažnije kategorije u osiguranju njihova društvenog položaja, kako ranije, tako i u prvoj polovici 19. stoljeća. To su bili dokumenti različitog tipa: darovnice, kupoprodajni ugovori, ugovori o davanju u najam ili o zajmu, posjedovni prijepori, reambulacije posjeda i tako dalje. Stoga su vrsta i struktura informacija koje se mogu dobiti iz takvih dokumenata prilično jednoobrazne, ali nužno pomalo i jednostrane. Bitno je napomenuti da cjelina tih spisa, kronološki poredanih, jasno ukazuje na postupan rast gospodarske, a onda, shodno tomu, društvene i političke uloge Deževića. No, kao i u drugim sličnim slučajevima slavonskoga, hrvatskoga i ugarskoga sitnog i srednjeg plemstva u kasnom srednjem vijeku, njihov je uspon na društvenoj ljestvici bio nasilno poremećen osmanskim osvajanjima ovih prostora.

Tijekom kasnoga srednjega vijeka plemstvo je u zemljama Krune sv. Stjepana, za razliku od zapadne Europe, bilo definirano ponajprije posjedovanjem i vlasništvom nad zemljom. Uz to je ono bilo društvena grupa s posebnim pravnim statusom, raslojena unutar sebe. Razlike među plemstvom najvidljivije su bile po posjedovanju i bogatstvu. Postojali su velikaši (dvorsko plemstvo, baruni, župani, kneževi) te srednje (niži vojni i upravni službenici, primjerice kaštelani) i niže plemstvo. Formalno-pravne razlike među plemstvom u zemljama Krune sv. Stjepana nisu postojale, pa je vertikalna društvena mobilnost bila relativno česta. Stoga se ugarsko, slavonsko i hrvatsko plemstvo i ne može smatrati potpuno hijerarhiziranom skupinom.⁸ Prema navedenoj klasifikaciji, Deževići su najprije bili srednje plemstvo, a krajem srednjega vijeka prerasli su, ili barem neki pojedinci među njima, u prave velikaše. U historiografiji postoji slaganje oko toga da je rod bio osnovni oblik organiziranja plemstva od Baltika do Jadrana. Sredinom 14. stoljeća, upravo u vrijeme nastanka prvih ana-

---

⁷ KULMER, 1932., 2-3.

⁸ RADY, 2000., 58; KARBIĆ, 2006., 18-19.

liziranih isprava o Deževićima, pomaknuo se fokus kohezije roda s krvnog srodstva na zajedničko uživanje imovine i pravo na nju.⁹ Promjena se primjećuje i u terminologiji kojom su se opisivali pojedini rodovi. Rod kojem je temelj krvno srodstvo u izvorima se navodno izričajem *de genere*, za razliku od rodova koji su bili okupljeni oko uživanja zajedničkog posjeda, a koji su se navodili s prijedlogom *de* i s imenom sjedišta.¹⁰ Upravo su Deževići primjer za navedeni tip plemićkog roda.

Na području Ugarske i Slavonije oko polovice 14. stoljeća promijenjeno je dotadašnje načelo podjele zajedničkog posjeda na pojedina područja u podjelu selišta ili prihoda na posjedu. To je, pak, imalo dalekosežne posljedice za rodove. Dotadašnje raslojavanje rodova i raspadanje na obitelji prekinulo se te je osnaženo jedinstvo roda okupljenog oko patrimonija, pri čemu su koristi i prava pojedinca bili podčinjeni zajedništvu roda.¹¹ Vladarska reformska nastojanja imala su posebnu važnost za niže i srednje plemstvo, jer su oni redefiniranjem značenja roda polovicom 14. stoljeća dobili novu pravnu zaštitu. U ovom kontekstu činjenica da je društveni uspon Deževića započeo upravo od druge polovice 14. stoljeća ne može biti slučajna.

Kada se pogleda cjelina tih posjedovnih spisa, odmah se može zapaziti da se njihov broj povećavao tijekom vremena. Tako ih se iz razdoblja od 1363. do dolaska na vlast kralja Matijaša Korvina (1458.) očuvalo tek deset. Nasuprot tomu, iz Korvinova razdoblja (do 1490.) ima ih znatno više – 25. Iz razdoblja vladavine Jagelovića već ih je sačuvano 58, a preostalih 18 potječe iz razdoblja nakon Mohača, do pada Požege u ruke Osmanlija desetak godina kasnije. Koji su uzroci takvoj vremenskoj distribuciji građe? Vjerojatno ih je više. Već je sam protok vremena mogao utjecati na to da su se bolje očuvale isprave novijeg datuma. Pri tomu su određenu ulogu mogli imati uvjeti pohrane dokumenata u prošlim stoljećima, zatim primjerice izvanredni događaji poput osmanskih pustošenja, ostalih ratnih sukoba, lokalnih konflikata i slično. No može se pretpostaviti kako je još mnogo veću važnost imalo postupno, ali stalno širenje pismenosti i općenito pisane kulture prema kraju srednjeg vijeka u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, poglavito u pravnim i gospodarskim pitanjima.¹² Rast broja isprava Deževića Cerničkih prema kraju srednjega vijeka potpuno se uklapa u spomenute razvojne tendencije.

Najstariji dokumenti, iz razdoblja do druge polovice 15. stoljeća, pokazuju neke zajedničke osobine. U nekoliko se navrata radilo o davanju ili uzimanju u zalog pojedinih zemljišnih čestica, pri čemu su se članovi roda javljali u obje uloge. Tako je primjerice Dominik, sin Dežin iz Cernika ustupio 1388. polubratu po očevoj strani

---

⁹ FÜGEDI, 1998., 4-6; RADY, 1999., 298-300.

¹⁰ FÜGEDI, 1998., 5-6; KARBIĆ, 2000., 199-200.

¹¹ KARBIĆ, 1998., 88-90.

¹² O procesu širenja pismenosti i pisane kulture među plemstvom u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu vidi opširnije u: FÜGEDI, 1986., 1-25.

Benediktu jedno kmetsko selište u zalog.¹³ Treći je brat Stjepan Dežin dvadesetak godina kasnije ustupio šestorici Benediktovih sinova na uživanje do svoje smrti jednu česticu zemlje i dva vinograda nedaleko od Cernika, uz mogućnost da njegovi nasljednici nakon toga otkupe sve navedeno za jednaku svotu od 20 maraka denara.¹⁴ O istom Stjepanu doznaje se iz isprave iz 1431.,¹⁵ kada je već pokojni, da je za života bio *litteratus*. To znači da je, u skladu s vremenom i prostorom te pripadnošću lokalnom plemstvu, bio pismen, poznao osnove latinskog jezika i njime se mogao služiti, poglavito u pravnim poslovima. Zanimljivo je da se iz isprave doznaje kako je tada na životu još uvijek bio njegov otac Deža Ivanov iz Cernika, koji je i iznio predmet pred Kaptol Sv. Petra u Požegi. Tamo je u nazočnosti svojih unuka, Stjepanovih sinova, priznao da su pokojni Stjepan i on ostali dužni 100 zlatnih florena plemkinji Doroteji, ženi Jakovljevoj, iz Cernika. Stoga su joj svi spomenuti Deževići ustupili na korištenje kao zalog vlastitu plemićku kuriju u Cerniku i još neke posjede, sve do otplate duga.

Svega dvije godine kasnije, 1433., Deža je u svoje ime i u ime svojih unuka založio jedan posjed od pet i pol selišta Stjepanu, Grguru i Pavlu *Daatz* iz Jablanice. Iznos primljenog zakupa bio je također 100 zlatnih florena.¹⁶ Ovdje se otvaraju zanimljiva pitanja. Je li podudarnost svota iz prethodne dvije isprave slučajna? Može li se pretpostaviti kako su Deža i unuci nastojali Doroteji iz Cernika isplatiti dug tim zalogom? Upućuje li to na postojanje financijskih poteškoća Deževića? Koliko je to i kako bilo povezano sa Stjepanovom smrću? U dokumentima nema izravnih odgovora na spomenuta pitanja. Može se pretpostaviti da je u to vrijeme Deža bio već poprilično star i više nije mogao potpuno pridonositi dobrobiti roda. S druge strane, iako se podaci o starosnoj dobi aktera ne nalaze u spisima, moguće je da su Dežini unuci Valentin i Leh još bili maloljetni. Takve bi okolnosti mogle objasniti eventualne teškoće te grane Deževića u to vrijeme. Svakako da je gubitak vodećeg člana u „najboljim godinama“ mogao negativno utjecati na njihov društveni položaj, a – prema svemu sudeći – Stjepan je preminuo upravo u takvoj dobi.

O odnosima moći na cerničkom području neke naznake daje i isprava požeškog Kaptola Sv. Petra iz 1437. godine.¹⁷ Plemkinja Ana, udovica Jurja, sina Desislavova, iz Cernika u vlastito je ime i u ime sina Ivana tužila već spominjanog Dežu i njegove ljude zbog napada na kuću, otimanja stvari i dobara sina Anina kmeta Obrada. S obzirom na to da je ona odbila ponuđenu kompenzaciju od Deže i njegovih ljudi, kanonik Ivan te svi susjedi i graničnici, većinom plemići, zaključili su da su njene optužbe bile lažne. Anino odbijanje odštete moglo bi se protumačiti poput presuditelja, ali se

---

¹³ MOL-DL 74679, doc. n. 3, str. 19-20.

¹⁴ ISTO, doc. n. 4, str. 20.

¹⁵ ISTO, doc. n. 6, str. 23-24.

¹⁶ ISTO, doc. n. 7, str. 24-25.

¹⁷ ISTO, doc. n. 8, str. 26-27.

možda radilo i o, prema njezinu mišljenju, premaloj ponuđenoj odšteti. Je li Ana po muževljevoj strani bila u rodu s tuženicima? To je moguće, s obzirom na ime njezina svekra (Desislav) i plemićki status. Tuženici su očito imali jači društveni položaj i utjecaj, što se vidi iz konačnog ishoda spora. Vjerojatno je pri tomu određenu ulogu odigrao i Anin udovički status koji joj je umanjio mogućnost pružanja učinkovitog otpora zloporabama i nasilju na njenu štetu. No kada se radilo o jakim suparnicima, poput sinova Ladislava Svetačkog, koji su zauzeli niz njihovih posjeda u Vrbaskoj županiji, Deževići su imali mnogo teži izazov. Navedeni su spor pred Čazmanskim kaptolom 1443. dobili, tuženicima Svetačkima bilo je zabranjeno koristiti se i raspolagati navedenim posjedima, ali nije poznato je li navedena presuda imala ikakav stvaran učinak.¹⁸

Na cerničkom su području akcijama Deževića bili oštećeni i literat Nikola te brat mu Juraj, sinovi pokojnog literata Ladislava iz Cernika. No 1454. sklopljena je između dviju strana nagodba.¹⁹ Iz nje se saznaje da su još ranije, zahvaljujući posredovanju gubernatora Janka Hunjadija, Deževići ustupili neke posjede tužiteljima na račun naknade za ranije učinjenu štetu. Sada su, na nagovor nekih neimenovanih plemića iz cerničkoga kraja, ustupljeni posjedi vraćeni Deževićima u ruke zajedno s još nekim selištima koja su plaćala marturinu (kunovinu), a bila su također dio njihova patrimonija, uz odgovarajuću novčanu odštetu Nikoli i Jurju. Treba obratiti pozornost na to kako su na ovom primjeru djelovali mehanizmi društvene kontrole i posredništva među plemenitim Cerničanima. Taj je dokument označio i ulazak u razdoblje bitno intenzivnije djelatnosti Deževića na zapisivanju i potvrđivanju svojih posjedovnih i ostalih prava te njihova postupnog uspona na društvenoj ljestvici.

Sačuvanih 25 isprava iz doba vladavine kralja Matijaša Korvina (1458. – 1490.) ukazuje na intenzifikaciju sastavljanja pisanih dokumenata u odnosu na ranije razdoblje. Isto tako, svjedoče i o sve burnijim zbivanjima na području Cernika, Požeške županije i susjednih regija. Iz cjeline ovih dokumenata vidi se da su Deževići postupno stjecali sve jači društveni i gospodarski položaj, ali i da su na tom putu nailazili na brojne prepreke i osporavanja. No isto je tako primjetno da su u ovom razdoblju Deževići većinom uživali potporu kraljevskih vlasti. Osmansko osvajanje srednjovjekovnoga Bosanskog Kraljevstva (1463.) i Deževići je učinilo graničnicima moćnog istočnog imperija. U takvim okolnostima može se pretpostaviti i da su sve jači unutarnji sukobi u regiji bili u dobroj mjeri potaknuti takvim položajem. Određenog udjela vjerojatno su u tomu imala i unutarnjopolitička previranja u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. No isto tako treba reći da se u ovdje sačuvanim dokumentima gotovo nigdje izrijekom ne navode unutarnje i vanjskopolitičke okolnosti kao čimbenici društvenih sukoba na regionalnom području niti se aludira na njih.

---

¹⁸ ISTO, doc. n. 9, str. 27-28.

¹⁹ ISTO, doc. n. 10, str. 28-31.

U bitnome predatorski karakter srednjovjekovnog plemstva, njegova načina života i vođenja gospodarstva još je do jačeg izražaja dolazio u razdobljima nemira, nesigurnosti, ratova i egzistencijalne ugroze. U takvim se situacijama redovito intenzivirao pritisak na podložnike, a konkurentske se pojedince i grupe nastojalo preduhitriti u otimanju za posjede, prihode i prava.²⁰

Navedena grupa isprava započinje 1464. godinom. Tada se kralj Matijaš definitivno uspio učvrstiti na vlasti i okrunio se u Stolnom Biogradu jedinom legitimnom krunom, onom svetoga Stjepana. Kronološka podudarnost najvjerojatnije je slučajna. Iz isprava do 1490. moglo bi se zaključiti da su Deževići bili među lojalnim pristašama novoga kralja i prije i nakon 1464., sudeći prema njihovu usponu na društvenoj ljestvici i kraljevu držanju prema njima. No u početku im razvoj prilika nije uvijek išao na ruku. Tako su se, primjerice, Stjepan i Nikola Deževići te još neki cernički plemići požalili 1464. sucu kraljevske kurije Ladislavu Palocu na postupke Emerika Ladislavova *de Saágh*, kaštelana Joba Gorjanskog. Potonji je još 1460. sa svojim bratom Silvestrom navodno zarobio i držao zatočenog određenog Pavla, kmeta Stjepana i Nikole Deževića s njihova posjeda Jarnovice. Osim toga, probleme je Deževićima stvarao i Emerikov brat Nikola, koji je 1461. sa svojim kmetovima i predjalcima pustošio šume tužitelja. Tom su se prilikom Deževići požalili i na postupke rudinskoga opata Martina koji im je navodno silom zauzeo posjed Šumećicu (ili Šumećac, danas vjerojatno Šumeće kraj Slavenskog Broda). Sve prihode odatle opat je odvuкао na svoj posjed Orljavicu, a silom im je oteo i prihod od poreza i telonija na cerničkom trgu. Svim navedenim djelima opat je tužiteljima prema njihovoj procjeni počinio štetu od 150 zlatnih florena. Kralj Matijaš stoga je zatražio od Bosanskoga kaptola da provede istragu. Povjerenstvo koje je izišlo na teren nije moglo utvrditi je li opseg štete odgovarao procjeni tužitelja.²¹ No već je iste godine rudinski opat ustao protutužbom na postupke Stjepana Deževića prema njegovim podanicima, od privajanja prihoda, krađe volova i krava te pljačke živežnih namirnica i stvari opatijskih kmetova do čak ubojstava i zarobljavanja pojedinih poimence navedenih kmetova, uz ukupno procijenjenu štetu od gotovo 400 zlatnih florena. Sudac kraljevske kurije Ladislav Paloci naložio je istragu Požeškom kaptolu Svetog Petra, čije je istražno povjerenstvo utvrdilo osnovanost tužbi, ali također nije moglo potpuno potvrditi iznos procijenjene štete.²²

Sačuvane isprave iz 1468. svjedoče o sporovima koje su vodili Nikola i poglavito Stjepan Dežević, očito vodeći ljudi roda u to vrijeme. U prvoj su ih optužili sinovi Stjepana *Daatz* iz Jablanice da su silom vratili posjed koji su njihovu ocu dali u zalag, a što je potvrdila istraga povjerenstva Zagrebačkoga kaptola na naredbu

---

²⁰ Opširnije o ugarskom i slavenskom kasnosrednjovjekovnom plemstvu vidi FÜGEDI, 1986.; RADY, 2000.; ENGEL, 2005., 195-372.

²¹ MOL-DL 74679, doc. n. 11, str. 31-34.

²² ISTO, doc. n. 12, str. 34-37.

dvorskog palatina i kumanskog suca Mihaela Orsaga de Guth.²³ U drugoj su ispravi plemkinje Helena i Barbara iz Cernika optužile rođake Stjepana i Nikolu da su im zaplijenili posjedovne isprave i same posjede u Vrbaskoj (6) i Požeškoj (14) županiji, nakon smrti muških članova njihove uže obitelji.²⁴ Istragom Požeškoga kaptola na kraljev zahtjev utvrđena je osnovanost tužbe i braća su pozvana pred samoga kralja očitovati se o tomu. To je Stjepan i učinio u ime obojice, o čemu svjedoči treća isprava iz iste godine.²⁵ On se požalio na prethodnu odluku navodeći da je ona bila na njihovu veliku štetu. O daljnjem tijeku spora nema sačuvanih podataka. Već ovih prvih pet isprava pokazuje jasan obrazac ponašanja i djelovanja najmoćnijih među Deževićima u nastupajućem razdoblju, braće Stjepana i Nikole. Svim raspoloživim sredstvima, pravnim putem ili mimo njega, nastojalo se povećati društvenu i gospodarsku moć u nesigurnim vremenima koja su nastupila. Prve žrtve rasta Deževića bili su, naravno, slabiji i nezaštićeniji pojedinci – udovice i rođakinje, sitnije plemstvo iz Cernika i okolice. Zatim se snaga odmjeravala i s krupnijim takmacima poput rudinske opatije, Gorjanskih i njihovih službenika, u ovim slučajevima, naravno, s promjenjivim uspjehom.

No ni Deževići nisu u ova nesigurna vremena bili pošteđeni problema, nanošenja šteta i osporavanja prava i posjeda. Tako je isprava iz 1470. zapravo zbirna tužba Nikole i Stjepana Deževića protiv svih onih koji su im u nedefiniranom prethodnom razdoblju počinili nekakvu štetu.²⁶ Detaljan opis pravi je kompendij nesigurnosti i nasilnosti kasnosrednjovjekovne svakodnevice na cerničkom i požeškom području. Među tuženicima navedena je nekolicina pripadnika lokalnog plemstva sa svojim familijarima i kmetovima, zatim vranski prior te, konačno, kaštelan Ladislav od Svetog Duha sa suprugom Anom. Optužbe su se kretale od napada na Cernik, premlaćivanja, zarobljavanja, ranjavanja i pljačkanja tužiteljevih kmetova te sprječavanja obnove utvrda preko ubijanja, otimanja i krađe svinja, otimanja konja i oružja do prijeara i kršenja ugovornih obveza. Sve navedeno Nikoli je i Stjepanu, prema njihovoj procjeni, nanijelo štetu veću od 500 zlatnih florena.

Unatoč problemima Nikola i Stjepan nastavili su u nastupajućem razdoblju učvršćivati moć i širiti posjede. Tako se 1473. pred kraljem Matijašem osobno pojavio Stjepan Dežević, koji je izjavio da je na legitiman način (najvjerojatnije kupovinom ili oporučno) došao do niza posjeda u Požeškoj (10) i Vrbaskoj županiji (1) koji su ranije pripadali Nikoli, sinu pokojnog Stjepana i unuku Šagovu.²⁷ Radi se o potomku istoga roda kojem su pripadali već spomenuti Emerik, kaštelan Joba Gorjanskog i brat mu Nikola, s kojima su Deževići ranije bili u sukobu. Među tim posjedima bili

---

²³ ISTO, doc. n. 13, str. 38-39.

²⁴ ISTO, doc. n. 14, str. 39-44.

²⁵ ISTO, doc. n. 15, str. 44-46.

²⁶ ISTO, doc. n. 16, str. 47-53.

²⁷ ISTO, doc. n. 18, str. 54-56.

su primjerice Trnovica i Šagovina s pripadajućom utvrdom te dijelovi posjeda Koprivno i Šumečića u Požeškoj županiji. Po kraljevu nalogu Požeški je kaptol Sv. Petra uveo Stjepana u posjede. Kralj Matijaš potvrdio je 1476. Stjepanu sve to i ustupio mu trajno sva kraljevska prava, posjede i prihode na spomenutim lokalitetima, i to zbog Stjepanovih zasluga za kraljevstvo, najvjerojatnije u protuosmanskoj obrani.²⁸

Godine 1473. Stjepan Dežević došao je preko supruge Ane, ranije udovice porukulaba Osvalda, do dva Osvaldova posjeda, jednog u Križevačkoj i posjeda *Wissetha* (Visuće) u Požeškoj županiji.²⁹ Iz sljedeće isprave iz iste godine doznaje se kako je Stjepan imao vrlo važnu ulogu u obrani od Osmanlija.³⁰ Požeški kaptol Sv. Petra naime izvijestio je palatina Mihaela o istrazi po tužbi nekolicine plemića s požeškoga područja, uključivši Stjepana Deževića. Njemu je slavonski i hrvatski ban Damjan Horvat od Litve zauzeo utvrdnu *Kövár* (Mijači-Kamengrad) u Požeškoj županiji i prisvojio 700 zlatnih florena koje je tamo Stjepan prikupio od poreza i carina za kralja u Požeškoj županiji. Osim toga ban je nekoliko utvrda u Bosni (odnosno Jajačkoj banovini) već otprije prepustio Stjepanu. Za njihovo očuvanje Damjan mu je obećao 625 zlatnih florena i još je povrh toga od Stjepana kupio razne stvari među kojima *et unam vestem, vulgo Haczuja dictam*, za 42 zlatna florena, što je sve tek neznatnim dijelom isplatio Stjepanu. Navedeni spor jasno pokazuje kako su već u Korvinovo vrijeme organizatori i nositelji protuosmanske obrane na granici bili većinom prisiljeni oslanjati se na vlastitu umješnost u borbi za preživljavanje. Nedovoljna financijska pomoć središnjih vlasti za obranu pokrenula je lanac međusobnih otimačina i zloporaba. U njima su redovito lošije prolazili niže rangirani na hijerarhijskoj ljestvici, u ovom slučaju Stjepan Dežević u odnosu na bana Damjana.

No Stjepanovim nevoljama na prostoru Vrbaske županije ovime nije došao kraj. Kralj Matijaš Korvin, očito na Stjepanov poticaj, ponovno se 1480. obratio Požeškom kaptolu Sv. Petra da provede istragu.³¹ Literat Stjepan, službenik jajačke utvrde zajedno sa svojim ljudima, kmetovima i familijarima, među kojima je bio i Pavao Veliki iz grada Požege (*Posegavár*), napao je tri Deževićeve utvrde na prostoru spomenute županije. Zlodjela koja se navode bila su različita – od pljačke žita, stvari i oružja preko spaljivanja voća, povrća i sijena lokalnih kmetova te pljačke stoke sitnog zuba do zapljene isprava i posjedovnih spisa. Drugo kraljevo pismo upućeno je županu, podžupanu i plemićkim sucima Požeške županije. Matijaš je zapovjedio da optuženi moraju u roku od mjesec dana napustiti sve što su zauzeli i nadoknaditi štetu. Unatoč kraljevoj potpori Deževićima u čitavom ovom razdoblju, koja se može iščitati iz više dokumenata, ona ih nije uspjela zaštititi od nasilja moćnijih takmaca ni od onih na podjednakom mjestu društvene ljestvice. Vrbaska županija na samoj

---

²⁸ ISTO, doc. n. 20, str. 62-64.

²⁹ ISTO, doc. n. 17, str. 53-54.

³⁰ ISTO, doc. n. 19, str. 56-61.

³¹ ISTO, doc. n. 22, str. 68-72.

osmanskoj granici ponovno se apostrofirala kao prostor velike nesigurnosti za sve, gotovo na rubu bezvlašća.

Godine 1483. Stjepana su Deževića, zatim plemkinju zvanu *Ilko* (?), udovicu pok. Mihaela Töröka, te rođaka joj Andriju iz Cernika tužili Nikola, sin pokojnog Valentina Zekela, i plemkinja Ana, kći pokojnog Ivana Blaževog iz Trnovice.³² Radilo se o zauzimanju jedne kurije i dijelova posjeda u Trnovici. Požeški je kaptol organizirao okupljanje svih plemića – graničnika i susjeda. Opis zakletve tih svjedoka bio je neuobičajeno dug i detaljan, jer izgleda da je lokalnoj zajednici spor bio prilično važan. Izneseno je kako je Stjepan Dežević sa svojim ljudima, familijarima i kmetovima naoružan upao u spomenutu kuriju i kuću pokojnog oca plemkinje Ane. Odatle je izbacio nju te plemenitu djevojčicu Klaru i Nikolu Zekela, a zauzeo je i posjed Krajnja Reka te još posjede *Kakuvölgy* i *Bathyán*, što je sve navodno pripadalo tužiteljima. Zatim je to sve Stjepan prepustio Törökovima i Andriji iz Cernika, što su oni sve do sastavljanja ove isprave držali. Vrijednost spomenute imovine procijenjena je na 200 zlatnih florena. Tko su točnije bili tužitelji, a tko Stjepanovi suradnici i favoriti, podrobnije se ne navodi. Svi su najvjerojatnije bili sitni plemići. Izbacivanje Ane i Klare iz njihove kurije i posjeda potpuno se uklapa u obrazac jačanja moći Deževića uzurpacijom prava i posjeda slabijih i nezaštićenijih susjeda. Törökovi i Andrija iz Cernika vjerojatno su bili Stjepanovi familijari, a moguće je i da su s Deževićima bili u rodu. Vjerojatno je ovo bio daljnji korak u procesu širenja Deževića u Trnovici nakon preuzimanja naslijeđa braće *De Saágh*. Jesu li s tom obitelji Ana, Klara i Nikola Zekel ranije bili u kakvom odnosu i, na temelju toga, kao i Deževići, polagali prava na sporne posjede, može se nagađati, ali ta mogućnost nije isključena. Iste je godine Stjepan Dežević s ostalim tuženicima prosvjedovao protiv navoda u sporu iz prethodnog dokumenta te zatražio obnovu postupka.³³

Isprava iz 1484. svjedoči o nastavku okrupnjavanja zemljoposjeda Deževića, i to iznova očito najmoćnije obitelji među njima, one Stjepanove.³⁴ Pred kralja Matijaša tada su stupili plemkinja Ana, supruga Stjepana Deževića, njihovi sinovi Ivan i Franjo te kćeri Katarina i djevojčica Doroteja ustvrdivši kako su nasljedstvom došli do polovice jednoga posjeda na lokalitetu *Mezőlak* (Visučće) u Požeškoj županiji te da žele ući u taj posjed, što je i provedeno bez osporavatelja. Dvije godine kasnije doznaje se da su Deževići, barem u tom konkretnom slučaju, poštovali odredbe nasljednoga prava u vezi sa ženskim članovima roda.³⁵ Naime, tada je Ana, kći pokojnog Nikole Deževića, u svoje ime i u ime svoje malodobne sestre Helene zatražila od strica Stjepana i bratića joj Franje za Helenu *quartam filialem* s njihovih posjeda u Požeškoj i Vrbaskoj županiji, što je i ishodila.

---

³² ISTO, doc. n. 26, str. 75-80.

³³ ISTO, doc. n. 27, str. 80-83.

³⁴ ISTO, doc. n. 28, str. 83-86.

³⁵ ISTO, doc. n. 30, str. 92-93.

No isprava iz 1487. unosi nov, neočekivan zaplet u vezi sa Stjepanovim pretenzijama na baštinu Nikole *de Saágh* iz Trnovice, o čemu se ovom prigodom doznaje nešto više detalja.³⁶ Požeški kaptol Sv. Petra potvrdio je tada da su mu pristupili Stjepan Dežević, kao zastupnik sina Franje, s jedne, te, s druge strane, plemić Andrija, sin pokojnog Jurja Merlena i plemkinja Barbara, udovica pokojnog Stjepana, drugoga Jurjeva sina. Andrija je tom prigodom zastupao i svoje sinove Stjepana, Ivana, Martina i Franju, a Barbara svoga sina Nikolu. Svi su oni izjavili kako su posjedi Trnovica, zvana još i Šagovina, zatim Koprivno i Šumećica u Požeškoj županiji pripadali pokojnom Nikoli Stjepanovu *de Saágh* iz Trnovice. Ustvrdili su i kako su ti posjedi, nakon Nikoline smrti zbog izumiranja loze (*defectio seminis*), po nasljednom pravu pripali Andriji i Nikoli Merlenima. Dio je tih posjeda, naveli su, zbog posudbe određenog novca i zalogu trebao dopasti i Stjepana Deževića. No zbog izumiranja loze umiješao se kralj Matijaš Korvin i njegovi su ljudi zauzeli navedene posjede, što su i u doba sastavljanja isprave još uvijek držali (!). Nasuprot tomu, sve ugovorne strane sporazumno su odlučile kako će raspodijeliti te posjede jednom kada ih uspiju izboriti natrag. Stjepan je trebao dobiti Trnovicu, Šagovinu s kaštelom i Koprivnu, a povrh toga trebao je s Andrijom i Barbarom popola podijeliti ostatak posjeda.

Ovakav razvoj događaja otvara nekoliko pitanja i mogućnosti za interpretaciju. Je li i do koje mjere podrška kralja Matijaša Deževićima bila iskrena i stalna? Zašto su kralj i njegovi ljudi bili zainteresirani za ove posjede? U čiju je sve korist navedeno moglo ići? Kraljeva podrška Deževićima, ili bilo kojem drugom rodu iz redova srednjeg i sitnog plemstva u kraljevstvu, izražavala se tek povremeno i *ad hoc* kada je trebalo pritisnuti ili disciplinirati neposlušne velikaše ili postići neki drugi užepolitički cilj. No takva je potpora izostajala kada bi kralj procijenio kako bi od nje imao više štete negoli koristi ili kada je sam imao određene interese na nekom području. Poznato je da se kralj Matijaš često koristio upravo izumiranjem pojedinog plemićkog roda, uključivši i velikaše poput Gorjanskih (1481.), kako bi ojačao vlastitu zemljoposjedničku ulogu i stvorio nov, neovisan oslonac svoje moći. Pri tomu je važno napomenuti kako se radilo o nespornom kraljevskom pravu. Drugo je pitanje koliko su konkretni kraljevi u pojedinim razdobljima razvijenoga i kasnoga srednjega vijeka bili u stanju svoje načelno pravo ostvariti u praksi. Kralj Matijaš u tomu je bio znatno uspješniji od prosjeka, posebice od nekolicine svojih neposrednih prethodnika. On je za te posjede u Požeškoj županiji mogao biti zainteresiran zbog dva razloga. Blizina osmanske granice mogla je biti važan čimbenik. Vjerojatno je kralj želio čvršće kontrolirati ove strateški važne točke na južnom obrambenom području kraljevstva. No kako ova isprava pripada upravo posljednjim godinama kraljeva života, još je vjerojatnije da je zauzimanje tih posjeda provedeno u sklopu kraljeva pokušaja izdizanja izvanbračnog sina Ivaniša u najmoćnijeg zemljoposjed-

---

³⁶ ISTO, doc. n. 32, str. 94-97.

nika Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, preko zapljene što veće količine takozvanih ošasnih dobara, a time *via facti* u najjačeg kandidata za nasljeđivanje prijestolja, s obzirom na Matijaševo sve lošije zdravlje.³⁷ No sve u svemu, unatoč toj posljednjoj ispravi te drugim ranije spomenutim poteškoćama i sukobima, može se zaključiti da su Deževići, poglavito Stjepan, učvrstili svoj društveni i gospodarski položaj za Matijaševe vladavine u odnosu na prvu polovicu 15. stoljeća.

Tijekom prve dvije godine vladavine Vladislava II. Jagelovića (1490. – 1516.) Stjepan Dežević pokrenuo je pred kraljem nekoliko sporova te pokušao vratiti prava i posjede u Vrbaskoj i Požeškoj županiji koje su mu ranije ili tih godina uzurpirali već spominjani i neki do tada nepoznati pojedinci. Tako se saznaje da je literat Stjepan otete posjede u Vrbaskoj županiji određeno vrijeme zadržao, a zatim ih ustupio Ivanu Töröku, sinu pokojnog Ivana iz Cernika, i Jurju, sinu pokojnog literata Nikole *de Cheke*.³⁸ Dvojica posljednjih, prema sljedećoj Stjepanovoj tužbi, prisvojila su i utvrdu Gotalovec u istoj županiji, unatoč ranijim dogovorima i podjelama između Ivanovih i Stjepanovih predaka.³⁹ Na temelju te isprave može se pretpostaviti da su Ivan Török i Stjepan Dežević vjerojatno bili dalji rođaci. Naime, Ivan je bio plemić, praunuk Desislava iz Cernika. U trećoj tužbi Stjepan Dežević i sin mu Franjo detaljno su nabrojili sve Ivanove i Jurjeve zloporabe i uzurpacije, od prisvajanja cjelokupnog iznosa takozvane „žirovnice“ i drugih prihoda iz tamošnjih šuma preko zapljene novčanih prihoda, pljačke i maltretiranja tužiteljevih kmetova do prisvajanja tužiteljevih čestica.⁴⁰ Dalje se navode Ivanova i Jurjeva uzurpacija cjelokupne svote marturine na spornim posjedima, neovlašteno korištenje i krčenje jedne tužiteljeve šume te konačno posudba konja vrijednog 6 zlatnih florena, kojeg Ivan nije vratio. Iz iste 1492. godine još dvije isprave ponavljaju već navedene Stjepanove tužbe i zahtjeve.⁴¹ Posljednje dvije tužbe iz spomenute godine tiču se spornih čestica na posjedima *Felsö(Gornji)bersthijancz* i *Alsö(Donji)bersthijancz* u Požeškoj županiji, za koje je Stjepan Dežević ustvrdio kako mu ih je uzurpirao neki Pavao iz mjesta *Bleznicszeszentmiklós* u Požeškoj županiji.⁴²

Godine 1496. podžupani i plemićki suci Požeške županije poslali su svoje ljude na teren zbog istrage povodom tužbe Stjepanova sina Franje Deževića iz Cernika. Stjepan je u međuvremenu, izgleda, preminuo, jer se od tada više ne spominje u izvorima. Franjo Dežević preuzeo je glavnu riječ, i to, čini se, u čitavom rodu te je u sljedećih četvrt stoljeća uvelike podigao moć, bogatstvo i ugled Deževića. Franjo je optužio provizora kurije jajačke utvrde i kaštelana kaštela Podgrađe Iliju Bošnjaka za brojna nasilja nad svojim kmetovima u Cerniku i okolici, koja su uključivala

³⁷ Usporedi KLAJČ, 1980., 180-185; RÁZSÓ, 1982., 137; BAK, 1990., 73; GRGIN, 2002., 35.

³⁸ MÖL-DL 74679, doc. n. 36, str. 100-101.

³⁹ ISTO, doc. n. 37, str. 102-104.

⁴⁰ ISTO, doc. n. 38, str. 104-108.

⁴¹ ISTO, doc. nos. 40, 41, str. 111-116.

⁴² ISTO, doc. nos. 39, 42, str. 109-111, 117-118.

zarobljavanja, mučenja, ubojstva te krađu goveda, svinja, konja i vina.⁴³ Može se osnovano pretpostaviti da je ovaj napad na Deževića bio motiviran kako egzistencijalnom nesigurnošću i financijskim poteškoćama u vezi s obranom od Osmanlija, tako i pljačkaškim karakterom pograničnog plemstva privučenog plijenom koji se mogao pronaći kod očito bogatog Franje. Iz sljedećeg dokumenta iz 1498. vidi se da je Franjo uzeo u zalog sve posjede siromašnog sumještana Ivana iz Cernika, sina pokojnog Nikole *Leukusa*, ukupno njih 11 u Požeškoj i Vrbaskoj županiji.⁴⁴ Još ih je ranije u zakupu držao Nikola Dežević iz Cernika, za 300 zlatnih florena. Zalag su od oca Nikole preuzele njegove kćeri plemkinje Marta i Ana. Franjo Dežević je u međuvremenu otkupio zalag od Marte i Ane. Sada mu je Ivan produljio zakup za 300 zlatnih florena, doživotno i s pravom nasljedstva.

Godine 1505. zabilježen je nov korak Franje Deževića na putu učvršćenja vlastitoga društvenog statusa. Tada su on i Ivan Török iz Cernika, ranije ljut rival, ali vjerojatno i rođak Franjina oca Stjepana, stupili pred Požeški kaptol Sv. Petra s obzirom na to da su postigli sporazum. Međusobno su obećali da će, ako umru bez nasljednika, ugovorni partner naslijediti cjelokupnu imovinu druge strane, odnosno sve posjede u Požeškoj i Vrbaskoj županiji. Za taj dogovor isposlovali su i potvrdu kralja Vladislava II., doživotno i nasljedno sa svim prihodima, zbog nespacificiranih zasluga za kralja i kraljevstvo.⁴⁵ Ustupanje kraljevskih prava i prihoda lojalnim službenicima krune bilo je u kasnom srednjem vijeku uobičajeno i u tomu ne bi trebalo gledati nešto specifično za Vladislava i njegovu poznato slabu vlast. Kao što je ranije u tekstu spomenuto, i moćniji su vladari, poput Vladislavova neposrednog prethodnika Matijaša, postupali u sličnim prilikama na jednak način.

Tih je godina, izgleda, upravo Franjo Dežević bio u svakom pogledu najaktivniji i najpoduzetniji pripadnik roda. U ispravi iz 1507. navodi se da je Franjo od plemića Benedikta iz Velike i njegove sestre plemkinje Sofije uzeo u zakup dijelove njihovih posjeda u Brestovcu i Dolcu u Požeškoj županiji za 60 zlatnih florena.⁴⁶ No bilo je situacija kada su životne okolnosti mogle i nekoga poput Franje ponukati da se posluži davanjem vlastite imovine u zakup kako bi brzo došao do veće svote gotovine. Tako je on 1508., u ime kćeri i sinova zbog njihovih poblize navedenih nužnih potreba, čitav svoj posjedovni dio na posjedu zvanom *Wissetse* (Visuće) u Požeškoj županiji dao u zalog knezu Lovri Iločkom za 160 zlatnih florena.⁴⁷ S obzirom na to da se zalag trebao aktivirati i Lovro posjed preuzeti samo ako mu Deževići do sljedećeg Jurjeva ne vrate novac, očito se radilo o akutnom nedostatku gotovine za nešto jako hitno. Količine novca u optjecaju, učestalost, a u ovom slučaju i brzina novčanih

---

⁴³ ISTO, doc. n. 43, str. 119-121.

⁴⁴ ISTO, doc. n. 44, str. 121-123.

⁴⁵ ISTO, doc. nos. 47, 48, 49, str. 127-136.

⁴⁶ ISTO, doc. n. 50, str. 137.

⁴⁷ ISTO, doc. n. 51, str. 138.

transakcija, ukazuju na sve veću ulogu i važnost novca na Požeštini početkom 16. stoljeća. Dokument iz 1509. otkriva kako je Franjo Dežević tada djelovao u jednoj parnici uz podžupane Požeške županije na zasjedanju plemićkog suda u gradu Požegi, i to kao zastupnik Ivana Zapolje, što dodatno rasvjetljava njegovu društvenu ulogu i pomaže objasniti Franjin uspon na društvenoj ljestvici.⁴⁸ Očekivano, Deževićovo materijalno bogatstvo i društvena uloga bili su popraćeni adekvatnim političkim i interesnim savezništva na lokalnoj i regionalnoj, a kasnije i na državnoj razini. Ovime je označen i početak razdoblja povezanosti Deževića sa Zapoljama. Ona je u godinama nakon Mohačke bitke bila vrlo važna za položaj i sudbinu Cerničkih.

Pretkraj Vladislavove vladavine Franjo je sklopio sporazum koji je Deževićima omogućio u skoroj budućnosti ostvariti velik iskorak na ljestvici moći. Naime, 1514. su pred Kaptolom Sv. Petra u Požegi Franjo pokojnog Nikole Hedervar i Franjo Stjepanov Dežević iz Cernika sklopili mir i sporazum o međusobnom nasljeđivanju posjeda u slučaju izumiranja jedne od dviju plemićkih loza.⁴⁹ Hedervar je među svojim posjedima u Požeškoj županiji nabrojio i *castrum Posegavár vocatum simul cum civitate similiter Posegavár nuncupata prope et subtus idem castrum fundata* te sve posjede i prava koja im pripadaju u okolici. Hedervar je imao i patronatsko pravo nad benediktinskom opatijom sv. Mihaela u Rudini, zatim *castrum* Podvršje s posjedima i pripadnostima, među kojima primjerice Orljivu i Orljavicu. Od posjeda Franje Deževića navode se, primjerice, utvrda Drenovec sa svim pripadajućim posjedima u Požeškoj županiji te utvrde Esek (Osijek?) i Mračaj sa svim posjedima i pravima u Vrbaskoj županiji. Iz sljedeće isprave iz iste 1514. saznaje se da su oba dogovorna partnera došla osobno pred kralja Vladislava II. i donijela sa sobom pisma Požeškoga kaptola o međusobnom dogovoru o nasljeđivanju moleći kralja da sporazum prihvati i njihove isprave naloži prepisati i upisati u službene kraljevske spise.⁵⁰ Kralj je na to pristao te potvrdio njihov dogovor i sve podnesene mu dokumente. Zatim se, uzevši u obzir njihove zasluge za krunu, kraljevstvo i kralja, odrekao svih prava, prihoda i posjeda na njihovu teritoriju, trajno i nasljedno. Ubrzo je Požeški kaptol Sv. Petra poslao svoje ljude i kraljevskog čovjeka na teren da provedu uvođenje Hedervara i Deževića u posjede.⁵¹ Tom činu nazočili su požeški kaštelan literat Ivan iz Velike i gradski sudac.

Sljedeće dvije isprave sačuvane u ovom nizu potječu iz 1516. godine. U međuvremenu su preminuli kralj Vladislav II. i Franjo Hedervar. Stoga se Franjo Dežević požurio novom kralju Ludoviku II. Jageloviću (1516. – 1526.). Franjo, kojeg se u prvoj ispravi titulira kraljevim vjernim i *egregius*, a u međuvremenu je postao i župan Požeške županije, predočio je kralju prethodne tri isprave Vladislava II. Molio je

---

⁴⁸ ISTO, doc. n. 52, str. 138-141.

⁴⁹ ISTO, doc. n. 53, str. 141-143.

⁵⁰ ISTO, doc. n. 54, str. 143-147.

⁵¹ ISTO, doc. n. 55, str. 147-151.

njihovu potvrdu i uvođenje u sve posjede i prava, kako svoje, tako i pokojnog Franje Hedervara, što je i provedeno.⁵² Time je 1516. označila godinu velikog uspjeha Franje Deževića i svih Cerničkih. Preuzimanjem svih navedenih posjeda i prava te funkcije požeškog župana Franjo Dežević postao je najmoćniji pojedinac u političkom, upravnom i gospodarskom smislu na širem požeškom području. Moć srednjovjekovnih Cerničkih ovime je dostigla vrhunac do tada.

Narasla Franjina snaga i samopouzdanje može se primijetiti i iz sljedećih dokumenata. On je 1519. plemkinji Uršuli iz Velike predao značajnu svotu od 700 zlatnih florena. Ona mu je zauzvrat prepustila u zakup sve svoje dijelove posjeda u nizu mjesta oko Požege i u cijeloj županiji, kao i svoj dio u veličkoj utvrdi.⁵³ Ona je, pak, u međuvremenu našla ljude koji su željeli otkupiti od Franje taj zalog kako bi dobili navedene posjede na uživanje. To su bili *egregius* Petar Markus i njegova žena Ana te Anina djeca iz prvoga braka Stjepan, Franjo i djevojčica Katarina. Može se pretpostaviti da je Uršula zazirala od moćnog Deževića te na ovaj način željela izbjeći da njena zemlja padne Franji u ruke, možda u strahu kako će time kasnije zauvijek ostati bez nje, s obzirom na njegovu moć. Novi zakupci zaista su i preuzeli posjede, ali Franju Deževića nisu isplatili, kako su prvotno obećali. Zato je Dežević tužio Uršulu sucu kraljevske kurije, a ona je, ne imajući izlaza, vratila sve u prvobitno stanje i Franji prepustila sve navedeno za spomenutu svotu. Iz ovoga se vidi kako se Franjo vrlo vjerojatno koristio svojim moćnim položajem i statusom, poglavito onim požeškoga župana, da intervencijama kod središnjih vlasti nametne vlastitu volju i uvjete.

Iz Ludovikove kraljevske isprave datirane 1520. za Franju Deževića iz Cernika, župana Požeške županije, doznaje se da je Franjo nedavno dao podići novu cerničku utvrdnu Lehovac.⁵⁴ Radi se zasigurno o novoj cerničkoj utvrdi koja se više puta spominjala u literaturi, a za razliku od prethodnica, bila je mnogo solidnije građena. Namijenjena je bila poglavito za bolju i učinkovitiju obranu od Osmanlija. Tom je prigodom kralj Cerniku izdao i sajmena prava koja su mogla biti bitan poticaj gospodarskom i naseobinskom razvoju Cernika. No zbog kratkoga razdoblja koje je preostalo do osmanskoga osvajanja, sve je ostalo tek neiskorištena mogućnost. Kralj je odredio održavanje slobodnoga godišnjega sajma na dan svetoga Franje te nekoliko dana prije i nakon toga crkvenog blagdana. Isto tako Ludovik je odobrio i održavanje tjednoga sajma svake nedjelje, s istim pravima i obvezama ostalih tječnih i godišnjih sajmova u drugim gradovima, varošima i selima kraljevstva. Uz to je zajamčio svim trgovcima, putnicima i drugim namjernicima slobodan i siguran dolazak i trgovanje na cerničkom sajmu, pod uvjetom plaćanja uobičajenih sajmenih davanja.

Desetak dokumenata samo iz 1522. godine svjedoči o intenzifikaciji previranja na području Požeštine u vezi s Deževićima, ali isto tako i o sve važnijoj ulozi pisane riječi

---

⁵² ISTO, doc. nos. 56, 57, str. 151-166.

⁵³ ISTO, doc. n. 58, str. 166-168.

⁵⁴ ISTO, doc. n. 59, str. 168-169.

i pisane pravne procedure u svakodnevnom životu regije. Tako je Kaptolu Sv. Petra u Požegi Lovro Iločki, bosanski herceg i sudac kraljevske kurije, prosljedio žalbu Franje Deževića na štetu koju su mu nanijeli ljudi plemića Tome iz Stupnika, na području ribnjaka zvanog Jelas na posjedu Orehovec u Požeškoj županiji, procijenjenu na 200 zlatnih florena.⁵⁵ Ubrzo je Franjo došao pred Iločkog s novim optužbama protiv Tominih ljudi. Oni su noću naoružani upali u tužiteljevu kuću i plemićku kuriju na jednom njegovu posjedu u Požeškoj županiji. Provalili su kroz vrata, ukrali Franjinu službeniku Jankomiru Kostrelčiću konja, a Franji i neke posjedovne spise, ugovore o zakupu i drugo, sve to na tužiteljevu veliku štetu.⁵⁶ Dalje je, prema Franjinoj tužbi, isti Toma nekog Franjina, kmeta Stjepana Perčića, kada se ovaj vraćao sa sajma u Požegi, na Franjinu posjedu Orehovec zajedno sa svojim familijarima napao na javnom putu poput razbojnika, zadao mu teške rane i ukrao mu sav novac koji je Stjepan nosio sa sajma (24 zlatna florena) te ga ostavio polumrtvog na zemlji.⁵⁷ Sljedeća dva dokumenta navode Franjine optužbe protiv Tome o otimanju dijela obradive zemlje u Visuću te o Tominim ljudima koji su u Jelasu već spomenutom Stjepanu Perčiću nanijeli dodatnu štetu veću od 50 zlatnih florena, ukrao mu ribu i ribolovni pribor.⁵⁸

Na te je optužbe iste godine Toma s bratom Jurjem iz Visuća odgovorio protutužbama o Franjinim postupcima kao kaštelana i nadzornika utvrde Novigrad (*Újvar*) Lovre Iločkog u Požeškoj županiji. Toma je ustvrdio da je Franjo, po odobrenju i napatku njegova gospodara Lovre, poslao brojne svoje i Lovrine plemiće, familijare i kmetove iz raznih mjesta Požeške županije noću, potajice i naoružane na tužiteljev plemićki dom i kuriju na posjedu Komorovec u Požeškoj županiji. Oni su tamo provalili, našli Tomu, kojeg su teško ranili *nullis suis culpīs et demeritis exigentibus* (sic!), te su sve što su tamo našli oduzeli, uključivši ratnu opremu, štitove, sablje, jednu kobilu, četiri pauna, oko 16 koza, a mnoge ovce i janjad su ubili. Tomu su još izvrijedali, a zlostavljali su i nekog njegova kmeta. Isti Lovro Iločki i Franjo Dežević poslali su još jednom mnoštvo svojih ljudi, plemića, familijara i kmetova iz raznih mjesta Požeške županije na jedan dio posjeda u mjestu Donja Orlavica koji je pripadao Tomi. Tamo su provalili u kuću Tomina kmeta Luke. Njega su zatočili, a opljačkali su mu sve iz kuće uključivši pet volova. Lukinu su mladu kćer Doroteju, koja je dojila svoju kćerkicu, ubili, a Luku su s opljačkanim stvarima odvukli u kaštel Novigrad. Tominu tužbu protiv Deževića i Iločkog potvrdio je i plemić Pavao *Zeremeth de Bercsin*, koji se po svom poslu zatekao kod Tome i njegova brata kada je spomenuta grupa napala. Sve je opisao na isti način, a za sebe je ustvrdio da su i njega teško ranili, izvrijedali i odvukli k sebi u tamnicu te ga tamo neko vrijeme držali okovana.⁵⁹

⁵⁵ ISTO, doc. n. 60, str. 169-171.

⁵⁶ ISTO, doc. n. 61, str. 171-173.

⁵⁷ ISTO, doc. n. 62, str. 173-175.

⁵⁸ ISTO, doc. nos. 63, 64, str. 175-179.

⁵⁹ ISTO, doc. nos. 65, 66, str. 179-185.

Sljedeća isprava nije datirana, ali je po kontekstu jasno da se također radilo o 1522. godini.⁶⁰ Toma i Juraj ponovno su se požalili kako je po naredbi Iločkog Franjo Dežević, zajedno s plemićima Ivanom i Ladislavom iz Zdenaca, poslao niz svojih ljudi, plemića i kmetova koji su upali na kuriju i kuću tužitelja u Donjem Orehovcu. Tamo su opustošili posjed, uhvatili jednog Tomina kmeta te ga izvrijeđali i pretukli pa ga odveli sa sobom u tamnicu. Drugom je prilikom ista grupa upala u kuću tužiteljeva kmeta Klementa Miličića u istom mjestu te su mu opljačkali sve što su našli, a Klementa vezanog sa svim stvarima odveli i zatočili u Novigradu. Konačno su obje strane u sporu stupile pred Kaptol Sv. Petra i izrazile želju za pomirenjem i kompromisom, jer očito nitko od njih u svemu ovome nije imao čistu savjest.⁶¹ Na skorom zasjedanju u požeškoj varoši trebalo je izabrati osmoricu mudrih i plemenitih ljudi, podjednako s obje strane, koji su trebali posredovati i pokušati naći rješenje spora. Svi sudionici spora zakleli su se kako će poštovati proceduru i odluku arbitraže.

Ako se pogleda unatrag na analizirane dokumente u razdoblju od 1514. do 1522., zapaža se nekoliko važnih činjenica. Najvažnija je svakako sve veća društvena afirmacija Franje Deževića, a preko njega i cijelog roda Cerničkih. Moćni saveznici i zaštitnici u čijoj je službi Franjo tada bio u vrijeme slabih Jagelovića samo su mogli olakšati uspon ovakvog roda srednjega plemstva. Franjo je 1514., kao što je spomenuto, bio požeški župan i pravni zastupnik Ivana Zapolje na požeškom sudu. Zapolja je tada obnašao visoku dužnost transilvanskog vojvode te je iste godine kod Temišvara razbio veliku seljačku vojsku i ugušio ustanak ugarskog i transilvanskog seljaštva pod vodstvom Jurja Dože (Dózsa György). Herceg Lovro Iločki, pak, za kojega je Franjo obnašao kaštelansku dužnost, bio je sudac kraljevske kurije. Dakle, obojica su spadala u krug najužih kraljevih suradnika, a i međusobno su bila tijesno povezana. To se može zaključiti i iz ugovora o nasljeđivanju posjeda 1493. između Lovre i Stjepana Zapolje ako bi jedan od njih dvojice umro bez nasljednika, što je nakon Lovrine smrti 1524. Ivan Zapolja zaista i zatražio.⁶² Franju se Deževića stoga može promatrati i kao pripadnika klijentele moćnika koji su praktički gotovo neovisno upravljali svojim dijelovima kraljevstva u dravsko-savskom međurječju, a o kojima su i sami kraljevi Jagelovići dijelom ovisili. Bivajući u njihovoj milosti, i sam je Franjo stjecao veliku osobnu i obiteljsku korist.

Razdoblje od svega nekoliko godina, od 1523. do Mohačke bitke i smrti kralja Ludovika II. 1526., bilo je doba intenzivnog sastavljanja isprava vezanih uz Deževiče. Iz toga ih je kratkog razdoblja bilo ukupno 25. Već prvi dokumenti iz 1523. govore o sinovima Franje Deževića, koji je u međuvremenu preminuo. Tada su Ivan, Franjo, Stjepan, Juraj, Nikola i Ladislav Deževići iz Cernika za 100 ugarskih zlatnih

---

⁶⁰ ISTO, doc. n. 67, str. 185-188.

⁶¹ ISTO, doc. n. 68, str. 188-190.

⁶² ŠUTE, 2005., str. 39-40.

florena kupili posjed Ferenčevac, a za 400 florena posjed Podbučje u Požeškoj županiji.⁶³ Iste je godine jedan od braće, *magister* Nikola, od kralja Ludovika II. kao opat dobio na upravu benediktinsku opatiju sv. Mihaela na Rudini, sa svim posjedima, pripadnostima i pravima. Kralj je naveo da je od smrti posljednjeg opata Stjepana taj položaj bio ispražnjen. Uvjet je bio da u roku od godine dana Nikola obuče habit, odnosno postane benediktinac, i tamo okupi i održi dovoljan broj redovnika.⁶⁴

Patronat nad Rudinom označio je nov međaš u usponu moći i ugleda Deževića na širem prostoru. No Nikolino uvođenje u posjed nije proteklo glatko, o čemu svjedoči sljedećih pet isprava u nizu, iz 1523. i 1524. godine.⁶⁵ U međuvremenu je opatsku funkciju uzurpirao neki svećenik Nikola Vukodlačić. Nikola Dežević je, pak, za svoja prava i zahtjeve pridobio i papinskog legata Tomu Cajetana, koji je svim duhovnicima u Pečujskoj biskupiji zapovjedio, pod prijetnjom izopćenja i drugih kazni, da nemaju nikakva posla s uzurpatorom Nikolom i da pomognu Deževiću što prije doći na položaj. Legatu se s istim zahtjevima prema županima i podžupanima Požeške županije pridružio i kralj Ludovik II. No znakovito je da kraljeva uloga u svemu tome nije bila posve jednoznačna. On je naime potvrdio Nikoli Deževiću odluke o imenovanju, ali uz napomenu da sve eventualne kraljevske dokumente koje je ranije izdao, a koji bi se mogli kositi s tom odlukom, proglašava ništavima. Vrlo je vjerojatno kako je upravo kralj svojom nesmotrenošću i povodljivošću, i inače tipičnima za toga mladog i neiskusnog vladara, a što je ovim navodima neizravno i priznao, bio uzročnik spora. Nikola je konačno iste 1524. i uveden u posjed Rudine, po naredbi pape Klementa VII.

Nakon jednog dokumenta manje važnosti o lokalnim posjedovnim odnosima oko Cernika,⁶⁶ iz drugog se saznaje da je Doroteja, udovica Franje Deževića i majka petorice braće iz prethodnih isprava, dala u zalog dio svojih posjeda za 300 zlatnih florena.⁶⁷ Sljedeća isprava iz iste 1524. daje naznake o mogućem uzroku njena čina.⁶⁸ Tada je naime Stjepan Zapolja zastupao suprugu Uršulu, sestru Petra Berislavića (nekoć vesprimskog biskupa i bana Dalmacije, Hrvatske i Slavonije) te njihove kćeri Anu, Katarinu i Uršulu. Radilo se o tomu da je Berislavić za života potaknut svojim potrebama i najvjerojatnije potrebama obrane kraljevstava kojima je bio ban, sedam srebrnih plitica i jednu srebrnu čašu založio pokojnom Franji Deževiću za određenu nespecificiranu svotu novca. Zapolje su to sada, zbog vlastitih potreba, htjeli trajno prodati. Nikola Zapolja, Stjepanov sin, odnio je navedene predmete k zlataru na procjenu te su zaključili da Deževići trebaju doplatiti za potpuni otkup još 80 florena. U ispravi se potvrdilo kako su Franjina udovica Doroteja i sinovi mu Ivan,

---

⁶³ MOL-DL 74679, doc. nos. 69, 70, str. 190-193.

⁶⁴ ISTO, doc. n. 71, str. 194-195.

⁶⁵ ISTO, doc. nos. 72, 73, 74, 75, 76, str. 195-200.

⁶⁶ ISTO, doc. n. 77, str. 201.

⁶⁷ ISTO, doc. n. 78, str. 202-207.

⁶⁸ ISTO, doc. n. 79, str. 207-209.

Stjepan, Franjo, Juraj, Nikola i Ladislav već isplatili spomenutu svotu. Zapolje su se odrekli bilo kakvih daljnjih prava i potraživanja na navedenu srebrninu. Nikola Zapolja obvezao se da će ih braniti od svih trećih strana u uživanju tih predmeta, a ako to ne bude činio, onda su Deževići imali pravo zauzeti dva kmetska selišta koja su pripadala Zapoljama na posjedu Zakorjenje u Požeškoj županiji te pola kmetskog selišta na posjedu Pribinje u istoj županiji do izmirenja računa.

Kraljevska isprava Ludovika II. iz iste godine navodi Ivana Deževića iz Cernika kao očeva nasljednika na položaju požeškog župana. Kralj mu je darovao sve posjede i prava plemića Benedikta Merlena iz Šuberkovca u mjestima Šuberkovac i Belgrad u Požeškoj županiji, kao i sve druge Benediktove posjede i imovinu diljem kraljevstva. Benedikt je proglašen buntovnikom i odmetnikom jer je nedugo prije opustošio imanje plemića Mihaela, literata s posjeda Starča u Požeškoj županiji. Odmah zatim kralj je Ivanu na isti način darovao sve što je pripadalo Nikoli Wes iz Cernika i njegovoj sestri Hedvigi, jer su dotični navodno živjeli u incestuoznoj vezi i u njoj bili uhvaćeni.⁶⁹

Prva kraljevska isprava iz 1525. bila je vrlo važna za Deževiće.⁷⁰ Ludovik je naime braći Ivanu, Stjepanu, Jurju, Franji, Nikoli i Ladislavu, sinovima pokojnog Franje Deževića, potvrdio sva prava i posjede diljem kraljevstva zbog zasluga njih i njihovih predaka. U nastavku isprave detaljno su nabrojani svi posjedi i dijelovi posjeda koje su Deževići tada držali. Tako se saznaje da se radilo o ukupno 43 posjeda ili dijela posjeda u Požeškoj županiji, s utvrdama Lehovac (*Vaskapu*) u Cerniku i Brestovac *alio nomine Eleskö vocatum*. Zatim su imali dijelove od ukupno 16 posjeda u Vrbaskoj županiji, a šest u Vukovskoj županiji. No isto su tako dijelove posjeda imali i izvan međurječja u Ugarskoj, u Šopronskoj (7) i u Železnoj (4) županiji.

Najvjerojatnije najvažnija srednjovjekovna isprava za rod Deževića bila je kraljevska iz iste 1525.⁷¹ kojom je Ludovik II. Ivanu Deževiću iz Cernika, požeškom županu i kraljevskom kubikulariju (*cubiculario nostro*), njegovoj braći Stjepanu, Jurju, Franji, Nikoli i Ladislavu te njihovim potomcima potvrdio plemstvo i status pravih plemića, s odgovarajućim pravima i povlasticama. U skladu s tim dodijelio im je novi obiteljski grb i znakove, što su smjeli nositi u svim javnim prilikama. Tom prigodom Deževićima je potvrdio pravo da na svim njihovim posjedima diljem kraljevstva samostalno sude i istražuju, prema potrebi uz uporabu sredstava za *mučenje* (*patibulum, rotas, palos ac aliorum tormentorum genera exigere*). Deževići su dobili pravo kažnjavati sve teške kršitelje zakona i počinitelje krivičnih djela na svom području. Iz ove se isprave može zaključiti kako je Ivan Dežević, s naslovom kubikularija, uspio ući u najuži krug ljudi od kraljeva osobnog povjerenja. Ta je činjenica bila presudna za dovršetak procesa izdizanja roda Deževića iz redova sitnog i srednjeg plemstva

⁶⁹ ISTO, doc. nos. 80, 81, str. 210-212.

⁷⁰ ISTO, doc. n. 82, str. 213-214.

⁷¹ ISTO, doc. n. 83, str. 215-218.

u status velikaša kraljevstva. Potvrda svih prava i povlastica, podjela novog grba i štita te svih sudskih ovlasti dovršili su formalno i simbolički taj proces koji je tekao postupno od druge polovice 14. stoljeća.

U teškoj situaciji u kojoj su se već tada nalazili kralj i čitavo kraljevstvo Ludovik je iste godine izdao ispravu kojom je Ivanu Deževiću i braći ustupio pravo ubiranja daća, telonija, mostarina i ostalog na njihovim područjima u Cerniku i okolici.⁷² Novac koji su Deževići tako mogli prikupiti trebalo je trošiti za obnovu, popravak i održavanje kamene utvrde koju je podigao njihov otac nedaleko od rijeke Save na cerničkom području u Požeškoj županiji, za obranu kraljevstva, a održavanjem utvrde trajno su se trebali baviti oni i njihovi nasljednici. Te informacije do kraja razotkrivaju kraljevu motivaciju za uzdizanje i dodatno privilegiranje Deževića. Sva prava i povlastice, stvarne i simboličke, iz ove dvije isprave bile su poglavito motivirane praznom kraljevom blagajnom i pokušajima da na tome strateški osjetljivom području na južnim granicama kraljevstva barem donekle potakne lokalno plemstvo na jači i organiziraniji otpor Osmanlijama, kada je već vojna i financijska potpora središnjih vlasti potpuno izostala i bila tek daleka uspomena iz bolje prošlosti.

Sljedeće važno izvorno svjedočanstvo iz, za Deževiće očito burne i prijelomne, 1525. jest o njihovu ponovnu uvođenju u patronat i posjede samostana na Rudini, što su preuzeli od Hedervara za određenu svotu novca, a kralj im je to potvrdio te trajno i neopozivo ustupio svoja prava na tom području.⁷³ Da bi dodatno osigurali čitavu transakciju, Ivan Dežević i braća osobno su kod kralja zatražila potvrdu njegove isprave o preuzimanju Rudine od Hedervara i o nasljeđivanju svih njihovih posjeda u Požeškoj županiji, u slučaju izumiranja muške loze potonjih.⁷⁴ Među tim posjedima navedeni su varoš i utvrda Požega, Rudina te posjedi i dijelovi posjeda na još 28 drugih lokaliteta u Županiji. Nakon kraljeve potvrde prepisana je starija isprava Franje Hedervara iz koje se konačno vidi da su, ustvari, ovako „galantan poklon“ Hedervara Deževići već ranije (1514.) platili dojmljivom svotom od 6.000 zlatnih florena. Vrijednost i važnost svih navedenih posjeda te financijska moć koju su imali Deževići, iako već s Osmanlijama pred vratima, potvrđuju i s gospodarskog motrišta činjenicu kvalitativnog prelaska Deževića u status velikaša kraljevstva na samom isteku srednjega vijeka.

Iste se godine Ivan Dežević osigurao i za nasljeđivanje kaštela Podvršje u Požeškoj županiji. Uz Šimuna Mršića, Hrvata iz Obrovca i kraljevskog kubikularija, kod kralja je ishodio da se rečeni kaštel – koji su Deževići stekli od Hedervara, a kojeg je Ivanov otac ustupio Šimunu Mršiću – u slučaju da bi Šimun umre bez nasljednika vrati Deževićevim sinovima. Ubrzo je Požeški kaptol uveo Deževiće i u taj posjed.⁷⁵

---

⁷² ISTO, doc. n. 85, str. 222-223.

⁷³ ISTO, doc. n. 87, str. 228-231.

⁷⁴ ISTO, doc. n. 90, str. 235-241.

⁷⁵ ISTO, doc. nos. 88, 91, str. 232-233, 242-245.

Petorica braće Deževića od nekog su plemića Ivana Borkaševića (*Borkasfy*) iz Cernika, *alio nomine de Zapolya*, kupili i jednu plemićku kuriju na posjedu Šumećica *alio nomine Kamenaluka vocata*, na kojoj su sjedila dva kmeta, zatim jedno kmetsko selište u Lupinju u Požeškoj županiji te, konačno, sve dijelove posjeda na osam lokaliteta u Vrbaskoj županiji, ukupno za 200 zlatnih florena.⁷⁶ Posljednja isprava iz 1525. kraljeva je potvrda Ivanu Deževiću da za dobro njegove utvrde *Eleskő alio nomine Breszt-howcz* i posjeda Trgovišće u Požeškoj županiji odobrava održavanje godišnjeg sajma na dan svetog Martina i po par dana prije i nakon toga praznika te tjednog sajma nedjeljom, sve u Trgovišću.⁷⁷ I konačno, u godini Mohačke bitke (1526.) kralj je kao posljednju ispravu Deževićima, na saboru kraljevstva, kada je odlučeno da se svi crkveni beneficiji u kraljevstvu s izuzetkom običnih kanonikata predaju plemićima, Ivanu Deževiću potvrdio patronat nad Rudinom.⁷⁸

U novim okolnostima i u novom kontekstu nakon Mohačke bitke Deževići su još za kratko vrijeme nastavili igrati važnu ulogu u požeškom kraju. No skori je pad ovog područja pod Osmanlije odveo članove roda daleko od rodnoga kraja, gdje su s vremenom njihovi nasljednici postupno poprimili drukčija društvena i narodnosna obilježja. Može se zaključiti da je rod Deževića Cerničkih u kasnom srednjem vijeku bio jedan od najvažnijih plemićkih rodova na području Požeške županije i savsko-dravskog međurječja. Uz potporu kraljevske vlasti, koja se u manjoj mjeri primjećuje već za Ludovika Anžuvinca, a posebice za vladavine posljednje trojice srednjovjekovnih ugarsko-hrvatskih kraljeva (Matijaša Korvina, Vladislava II. i Ludovika II. Jagelovića), najistaknutiji pojedinci među Deževićima (Nikola i Stjepan u drugoj polovici 15., Stjepanovi sinovi Franjo, Ivan i Nikola u prvoj četvrtini 16. stoljeća) postupno su se po svim značajkama izdigli iz redova srednjega plemstva u velikaše. Dužnosti koje su obnašali u kraljevskom i županijskom aparatu vlasti i crkvi te prihodi i novčani kapitali koje su stjecali ili kojima su raspolagali, a što je sve višekratno potvrđeno u izvorima, to potpuno potvrđuju. Društveno uzdizanje bilo je popraćeno i na pravnoj (sudske i istražne ovlasti, sajmenne povlastice) i na simboličkoj razini (nov grb i štit). Time je na samom kraju srednjega vijeka dovršeno i zaokruženo oblikovanje Cerničkih u nov, važan čimbenik moći u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Ako se uzme u obzir da su s toga područja potjecali i Zapolje te da su u požeškom kraju bili važni i Hedervari, onda se naslućuje koliko je ovaj kraj krajem srednjega vijeka bio važan u cjelini Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Nažalost, nije ostalo vremena za puno iskorištavanje razvojnih mogućnosti koje su se ovakvom konstelacijom u Požeštini otvarale.

---

⁷⁶ ISTO, doc. n. 89, str. 233-235.

⁷⁷ ISTO, doc. n. 92, str. 245-246.

⁷⁸ ISTO, doc. n. 93, str. 247-248.

Izvori i literatura

- Andrić, Stanko (1998.), Benediktinski samostan sv. Mihovila Arkandela na Rudini, *Zlatna dolina*, IV (1), str. 31-57.
- Bak, János M. (1990.), The Late Medieval Period 1382-1526, u: *History of Hungary*, ur. Peter F. Sugar – Péter Hanák – Tibor Frank, London – New York: Indiana University Press.
- Ćuk, Juraj (1924.), Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestoga vijeka, *Rad JAZU*, 229, str. 49-100.
- Đurić, Tomislav (1994.), Kulturno-povijesna baština Cernika i okolice, u: *Sedam stoljeća Cernika*, Zbornik radova. Cernik: Hrvatsko društvo folklorista – Nakladna kuća „Dr. Feletar“, str. 13-17.
- Éble, Gábor (1903.), *A cserneki és tarkeői Dessewffy család; genealogiai tanulmány*. Budimpešta.
- Fügedi, Erik (1986.), *Kings, Bishops, Nobles and Burghers in Medieval Hungary*, ur. János M. Bak. London: Variorum Reprints.
- Fügedi, Erik (1998.), *The Elefánthy. The Hungarian nobleman and his kindred*, Budapest: CEU Press.
- Engel, Pál (1996.), *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*, vol. 2. Budimpešta: História, MTA Törttud. Int.
- Engel, Pál (2005.), *The realm of St. Stephen: a history of medieval Hungary, 895-1526*, London – New York: Tauris-Palgrave Macmillan.
- Grgin, Borislav (2002.), *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, Zagreb: Ibis grafika.
- Jančula, Julije (1980.), *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika*. Cernik: Julije Jančula.
- Karbić, Damir (1998.), *Hrvatski plemićki rod i običajno pravo*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, 16, str. 73-117.
- Karbić, Damir (2000.), *The Šubići of Bribir. An Example of the Croatian Noble Kindred*, Budapest: Central European University (doktorska disertacija, neobjavljeno).
- Karbić, Damir (2006.), *Plemstvo – definicija, vrste, uloga*, *Povijesni prilozi*, 25, br. 31, str. 11-21.
- Karbić, Marija (2005.), *Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća*, *Scrinia Slavonica*, 5, str. 48-61.
- Klaić, Vjekoslav (1980.), *Povijest Hrvata*, 3. izd., sv. 2. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kulmer, Aleksandar (1932.), *Grad Cernik*. Nova Gradiška: Tiskara M. Bauera.

- MOL-DL, *Magyar országos levéltár – diplomatikai levéltár* [Mađarski državni arhiv – diplomatski arhiv].
- Nadilo, Branko (2004.), Utvrde na južnim obroncima Psunja i Požeške gore, *Grđevinar*, 56, str. 775-783.
- Rady, Martyn C. (1999.), Erik Fugedi and the Elefanthy kindred, *Slavonic and East European Review*, 77, n. 2, str. 295-308.
- Rady, Martyn C. (2000.), *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Houndmills-New York: Palgrave.
- Rázsó, Gyula (1982.), The Mercenary Army of King Matthias Corvinus, u: *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ur. János M. Bak – Béla K. Király. New York: Boulder: Social Science Monographs-Brooklyn College Press.
- Šute, Ivica (2005.), Lovro Iločki, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6 (I-Kal), Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 39-40.

The Noble Kindred of Deževići from Cernik in the Late Middle Ages

Summary

In this paper, the author analyzed the social role and position of the noble kindred of Deževići (Dessefy) from Cernik in the Late Middle Ages, on the territory of the Požega (Pozsega) County in the Hungarian-Croatian Kingdom. This analysis is based on the documents from the Hungarian State Archives in Budapest and on the relevant literature. The sources are later transcripts of 111 charters, dating from 1363 to 1536. The analysis showed that they were to a large extent documents about their possessions and landed estates. Therefore, one might conclude that the continuity of their social and economic roles as landlords was the key issue in securing their overall social status. Deževići were one of the most important noble kindreds in the region between the Drava and the Sava rivers at the time. The most distinguished individuals among them managed, at the end of the 15th and the beginning of the 16th centuries, to gradually rise on the social scale from the ranks of the middling nobility to becoming true magnates. The duties they performed in the local and central administration and in the church, as well as their income and huge capital frequently mentioned in the sources, confirm the above-mentioned assumption. Deževići completed their rise even on the judicial and on the symbolical level, rounding up the process of becoming a new and important factor of power in the late medieval Hungarian-Croatian Kingdom.

Keywords: Deževići; Cernik; nobility; Požega; upward social mobility; Late Middle Ages.

Dr. sc. Borislav Grgin, red. prof.
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb
bgrgin@ffzg.hr